

személyes történelem

Tóth Gyuláné visszaemlékezése egy hortobágyi internálótáborra

II.

Véletlen találkozás. A második nyáron én már cséplőgép mellett dolgoztam. Kijelentettem, hogy én kazlat akarok rakni. Csináltuk is a lányokkal. A barátnőim nem hatvaniak voltak, mert Hatvanból nem voltak velem egykorú lányok. Baranyai lányok voltak a barátnőim.

A következő évben libatelep létesült, akkor kezdték a betelepítését.

El kellett mennünk a hortobágyi csárdához. Odahozták valahonnan a libákat. Odafelé traktorral mentünk, onnan gyalog kellett a libákat hazahajtani Mihályhalmára, amely öt-hat kilométerre volt. Három napon át hajtottuk a libákat, mert azok a „buta libák” mindig vissza akartak menni oda, ahonnan hoztuk őket, ha az egyik elgáogta magát. Akkor is elszaladtak, ha megéreztek a vízszagot. Márpedig azt megéreztek, mert arra halastavak voltak. Mi arra hajtottuk volna őket, amerre nem voltak vizcek. Néha három kilométert is visszaszaladt ez az öt-hatezer liba.

Amint ott kínlódtunk a libákkal, egyszercsak kapás emberek jönnek. Nézem őket, aztán odaszaladtam hozzájuk:

- Zsákai néni! Meg tetszik ismerni?
- Jé, Ildikém! Te vagy az? Hogy kerülsz ide?

Most találkoztunk össze a hatvaniak egy csoportjával, akik Kónyatanyára kerültek. Gyorsan soroltuk egymásnak, hogy kik vannak velünk együtt. Náluk meg ott van öreg Berecz néni is. Igyekeztem mindenkinek megjegyezni a nevét.

Odahaza aztán elmondtam a nagy újságot: találkoztam Zsákai nénivel. Szóltam Berecznének is, hogy ott van az anyósa Kónyán, egymaga. Mindig a cuccain ül, mint a tűzok, mert úgy félti.

Nagyon megörült a fiatal Bereczné, mert remélte, hogy át engedik jönni az anyósát és akkor majd vigyáz a gyerekekre. Meg is kezdték mindketten a kérelmezést, de bizony beletelt talán egy fél év is, míg sikerült elintézni. Az öreg Berecz nénit felpakolták egy kocsira és elhozták Kónyáról Mihályhalmára. Így került össze ez a család az utolsó – egy évre.

Libapásztorkodás. A libatelep létrehozása után odajártam dolgozni minden áldott napon. Egy idősebb mohácsi asszony mellett nyolcan dolgoztunk ott, lányok. A munkánk a libák etetése, gondozása, nem volt könnyű. A nyolcvan kilós gabonaszákot nekünk kellett megemelni, amikor kiöntöttük belőle a gabonát, korpát, tápszert. Aztán el kellett készíteni az enivalót a libák számára. Lapáttal keverni, majd vödörrel kihordani a libáknak, kiönteni az etetővályukba.

Nagyon nehéz volt az első időszakban, mert a libák mindig hazafele mentek volna. Később csináltak nekik hodályt ugyan, de kerítés nem volt, csak az éjszakai szálláson. Ha kiengedtük őket, rögtön vízbe akartak menni, vagy haza a régi helyük felé.

Könnyebbé lett az őrzés, amikor a gazdaság megengedte, hogy kutyát tartsunk. Az állatot egy ottani hortobágyi embertől kaptuk, aki megsajnálta kínlódásunk miatt. Mert sokat kínlódtunk. Mellettünk volt a Keleti-főcsatorna: a közelünkben nem volt rajta híd. A legközelebbi két, a másik öt kilométerre innen. A libák egy pillanat alatt megszöktek tőlünk, vagy a csatornába, vagy átmentek a túlsó partra, ha ahhoz volt kedvük.

Egyedül én tudtam úszni a lányok közül. Apám győri volt, és azt mondta: „Győri gyerek gyerekének úszni kell hatéves korától!” – Hát én jó úszó voltam. Úgy mentem át a csatornán a libák után, hogy a ruháimat a fejemre kötöttem kendővel. A vékony jeget feltörtem és átúsztam. Ott fölöltözököttem, aztán szaladtam a libák után. A reumátát biztosan ennek köszönhetem. Hiába kértük a gazdaságot, hogy építsenek a libatelep közelében egy hidat, ezt a vízügyesek nem engedélyezték. Mikor már nagyon sokat panaszkodtunk, akkor megengedték a kutyatartást. Adott is nekünk az említett juhász egy Tüzes nevű kutyát. Ez olyan okos kutya volt, hogy én azóta is mindig emlegetem. Munkatárs volt, többet segített rajtunk, mint bárki. Soha egy libát szét nem tépett. Ha botot tartottunk neki, ugatott és a libákat hazakergette. Oda is adtuk neki a legjobb falatokat: a húst az ebédünkből! Könnyebb is lett az életünk, de azért maradt gondunk elég. Különösen, amikor keltek a kislibák, éjjel is mellettük lenni, mert a liba alól ki kellett szedni őket. Nem volt keltetőgép. A tojók kegyetlenül csíptek. Amíg az egyiket nagy nehezen megfékeztük, hogy kivegyük alóla a kislibát, addig a szomszédja hátulról csípett belénk, de olyan erősen, hogy alig tudtunk megszabadulni tőle.

A következő évben már elvitték a libatojást keltetőállomásra, Derecskére, és az élő kislibákat kaptuk vissza.

Én végig libatelepen dolgoztam, amíg csak haza nem engedtek bennünket.

A libanevelő egy olyan ősi tanyában volt, ahonnan a gazdát kilakoltatták. Jobbra, balra volt egy szoba, középen a konyha és a kemence nyílása. Télen rizsszalmát hoztak tüzelni, hogy a tojások meg ne fagyjanak. Így aztán mi sem fáztunk. Időnként bementünk a házba, a tojásokhoz, melegedni.

Kezdetben tejtermékhez nem jutottunk. A libatelepre azonban hoztak túrót, amikor a kislibák keltek. Abból aztán nekünk is jutott. A közelünkben volt a borjúnevelő, onnan akkor tejet is kaptunk. Jobban táplálkoztunk, de nehéz is volt a munkánk.

A mai napig is megvan egy pléhtányérom. Emlékként őrzöm. Ebből ettem a kitelepítés második időszakában, amikor már kulturáltabb volt a helyzetünk. Azt megelőzően ugyanis egy rántásoslábasom volt, amibe belemérték az ebédet. Később került valahonnan pléhtányér: vagy a boltból vettük, vagy hazulról küldték, de ezután mindig ebből ettem.

A libatelepen tehát már jobban éltünk. Néha került szalonna is. Azt összevágtuk, megsütöttük és tojást ütöttünk rá. A libák tojtak, abból mindig tudtunk magunknak is félretenni. Libatojást még haza is vittem a

nagymamáéknak időnként, bár ezt nem lett volna szabad, de eldugtam a bögyömbébe. Arra is vigyázni kellett, nehogy a szomszédok meglássák és beáruljanak. Az ellenőrzéstől azonban nem kellett tartanunk, mert a pusztán messzire, öt-hat kilométerre el lehetett látni, ha jött valaki lóháton. A rendőrök ugyanis lovon jártak, ellenőrizni, kettesével. Föl volt nekik írva, melyik munkahelyen kik dolgoznak. Ennek alapján ellenőrizték, hogy nem szökött-e meg valaki. Nem szökött meg senki.

*

Halálosan el voltunk keseredve kezdetben. Anyuka semmit nem tudott apukáról. Én nem mehettem iskolába, pedig szeptemberben elkezdődött a tanítás. Engem még otthon felvettek a vegyipari technikum első osztályába. Kezdetben számolgattam; még egy hónapos mulasztást be tudok pótolni, ha szabadon engednek. Még talán két hónapot is. Ha karácsonyra hazaengednek, én éjjel-nappal tanulok, de utólérem a többieket, majd segítenek az osztálytársak. Karácsony után azonban elveszett minden reményem, különösen, hogy eltelt egy év.

Ami a legrosszabb volt. Meg voltunk mi ott nagyon félemlítve apa nélkül! A legkegyetlenebb csapás erre a harmincnégy családra az volt, hogy elszakították tőlünk az apákat.

Az asszonyokat rendkívül megviselte ez a helyzet. Fehér néni például volt idő, amikor nem volt normális. Később, a hazakerülésünk után teljesen rendbe jött, de ott valósággal meg volt zavarodva. Egyszer például anyukám azzal jött vissza: „Istenem! Istenem! Mi lesz azzal a szegény Terikével? Elmentem hozzá és úgy találtam, hogy levelet írt. Kérdeztem, kinek írja? Azt válaszolta, hogy az első férjének. Az első férje pedig már vagy húsz éve meghalt. Azt mondta, megírt Jancsinak mindent, mert ha nem írhatná meg, megzavarodna”. – Mondta is nagymamának, hogy Tercsinek vége: levelet ír a halott férjének.

Ellátottságaink. Az ebédhez adtak mindig két szelet kenyert. Vacsorára volt, amikor főztek, volt amikor nem. Reggelire mindig fekete kávé vagy teát kaptunk meg két szelet kenyert.

A későbbi hónapokban már a tűzhelyünkön főzni is tudtunk. Egyszer például anyukám a mezei munkáról jövet marharépat hozott haza. Ezt a nagymama megfőzte, levest készített belőle, amit a boltból vett ecettel és köménymaggal ízesített. Ez úgy emlékszem jól esett a nehéz ételek után, amelyeket a nehéz munkát végző emberek számára főztek a közös konyhán.

Üzlet. Másfél év eltelté után egy kis üzletet engedtek üzemelni. Ebben lehetett kenyeret kapni, cukorkát, ecetet. Egy Baranya megyei kiskereskedő volt az üzletvezető.

Orvos. Időnként Nagyivánból jött ki hozzánk orvos Mihálypusztára. Ha valami betegség támadt. Borzastanyáról rendőri kísérettel lehetett bemenni orvoshoz. Nekem is egyszer begyulladt egy szemölcsöm, azzal be kellett mennem Nagyivánba, a körzeti orvoshoz. Nagy csoda, hogy ilyen egészségügyi körülmények mellett nem tört ki valami járvány. Emlékezetem szerint én a három év alatt még csak influenzás sem voltam.

A közös vécé nádkerítéssel volt körülvéve. Volt egy rúd, abba kellett kapaszkodni, hogy az ember bele ne essék a gödörbe, miközben a gerendán

ül. Bizony előfordult, hogy egy ügyetlen kisgyerek mégis belecsett. Szegény Ludvig Pubi. Szerencsére nem lett belőle nagy baj. Az anyja kannából öntöztette, hogy tisztára mossa, a többiek meg nevetve mondták: „Szerencsés ember lesz belőle!”

Egyebek. A táborban minden régebbi érték elveszítette értékét. Fehér néni például a stelázsiját békekölcsönkötvényekkel papírozta be. Ennyire talán csak a front alatt szűntek meg a régi értékek. Ott nekünk nem kellett békekölcsönt jegyeznünk. Fehér néni hazulról hozta a békekölcsönkötvényt.

Annak idején nagyon rendetlenül jelentettek be bennünket a biztosítóhoz, és rendetlenül fizették utánunk a biztosítási díjat. Ezt onnan tudom, hogy amikor már talán egy fél éve is ott voltunk a Hortobágyon, egyik este értünk jötték a rendőrök: be kell menni az irodába. Szegény édesanyám a pokol összes kínját végigszenvedte újra, mert azt hitte, hogy minket, fiatalokat azért szedtek össze, mert visznek Szibériába.

Szerencsére nem ez történt. A gazdaság irodájában leültettek bennünket, mint írástudókat. Tollat adtak a kezünkbe és egész éjjel mindenkiről a biztosítási lapokat állígtattuk ki meg a bélyegeket ragasztottuk rájuk. Ez azért volt ilyen sürgős, mert az OTI-tól ellenőrzést vártak.

*

Azt mondták, hogy innen soha nem szabadulunk, abban ne is reménykedjünk. Nyugodjunk bele, az életünket itt kell leélnünk, be kell illeszkednünk az itteni életbe. Majd szépen össze fogunk házasodni az itteni emberekkel. Ezt azonban hiába mondták, mi végig elkülönültünk. Közülünk senkinek nem jutott eszébe, hogy megnősüljön, vagy férjhez menjen itteni emberekhez. Még a baranyai internáltaktól is elkülönültünk. A szabadulásunk után néhány hónappal eljött hozzánk például Hatvanba egy baranyai gazdalegény, aki igen jómódú volt még akkor is. Megkért, hogy legyek a felesége, de hiába. El sem tudtam volna képzelni az életemet mellette. El akartam felejteni azt a harmincnyolc hónapot amelyet ott átéltem. Új életet akartam kezdeni.

Ezért nem is beszéltem idegeneknek a kitelepítésről: szabadulásom után a cukorgyárban dolgoztam, legközvetlenebb munkatársaim sem tudták, hogy én kitelepített voltam. Igaz, le sem tagadtam, a személyi kartonjaimon rajta volt.

Gyerekügyek. Az én idős nagyszüleim nem jártak munkába. Őket kérték meg, hogy vigyázzanak a kisgyermekekre, amíg az anyjuk munkában van. Berecznének három kisgyermek volt, mégis kénytelen volt munkába járni: a konyhára osztották be.

A nagyszüleim tizenhat-tizennyolc gyerekre vigyáztak. Közöttük volt már nagyobb is, mint Fehér Kati, aki tizenhárom éves lehetett. Ő segített nekik. Berecz Andris viszont egyéves volt. Őt az anyja beleszójazta a kosiba. Az meg csak állt és nézett. Az anyja lopott egy kis kenyert a konyháról, azt beáztatta vízbe, hazulról hozott kristálycukorba és a gyerek kezébe nyomta. Azt majszolta, a legyek meg sűrűn ellepték őket. Ilyen körülmények között az a csoda, hogy meg nem haltak azok a gyerekek. Az

őregek csak arra vigyáztak, hogy meg ne egyék egymást. Ha összevesztek, igazságot tettek. Ők hozták el az ebédet, azt kiosztották nekik.

A pici gyerekek anyját nem küldték távoli mezei munkára, hanem a konyhára osztották be. Ezek aztán munka közben lopva szakítottak egy-egy percet, haza-haza szaladtak és elrendezték őket –, de hát ez minden volt, csak nem gyermekgondozás.

A húgom nem maradt ott a táborban velünk, mert a nagynéném, Katinika keresztanyja, aki Budapesten lakott, elhatározta, hogy magához veszi őt. Sehol nem álltak vele szóba, míg végül kihallgatást kért a Rákosi-titkárságon. Ott elmondta, hogy ő gyermektelen. Szeretné ezt a hatéves kislányt felnevelni a mostani szellemében, a társadalom hasznos polgárává.

Meg is adták Muttinak az engedélyt. (Annyira szeretett volna gyermeket, hogy velünk Muttinak hívatta magát.) El is vitte magával. Ezután a többi hatvani asszony is, aki szeretne volna a rokongyerekeket elhozatni a Hortobágyról, hozzá ment tanácsot kérni. Az internált szülők megírták ugyan is a hatvani rokonoknak, lehetőség adódna a kisgyermek hazavitelére, menjenek el a Muttihoz, kérdezzék meg tőle, mit kell tenni.

Pontosan nem tudom hogyan, de egy idő után az apró gyerekeket rendre haza tudták vinni Hatvanba a hozzátartozók.

Hazai posta. Egy idő után megengedték azt is, hogy csomagot küldjenek nekünk. Mi azt írtuk a nagynénémnek, hogy ne küldjön semmit, csak azzal törődjön, hogy a húgomnak, Katinkának meg legyen, ami kell. – Pedig nekem is szükségem lett volna ruhára, hiszen fejlődő korban voltam. A hazulról hozott holmikát sorra kinőttem, meg el is használódtak. Azért nekem is küldtek. A nagynéném melegítő „mackót”, a győri nagymamámék meg gumicsizmát, amire nagy szükségem volt az állami gazdaságban. Az ottani boltban ilyesmit nem lehetett kapni, még ha lett is volna pénzünk.

Küldtek ennivalót is: üvegben lekvárt, libazsirt. Később kértem, hogy küldjenek ruhaanyagot. Azt is küldtek. Kovalovszky Mancsi elhozta hazulról a varrógépét, azon megvarrta ruhának.

Én még szerencsés is voltam kezdetben, mert magammal hoztam a HVSC sportegyesület magas szárú tornacipőjét. A többiek amikor látták, hogy ez milyen jó szolgálatot tesz, írtak a hazaiaknak, és nekik is ilyet postáztak.

Apám Kistarcsán a jó munka jutalmául engedélyt kapott a levélíráásra. Írt is, küldözgette haza a leveleket, de nem volt Hatvanban senki sem, aki a levelét továbbította volna, vagy megírta volna, hogy mi történt a családjával. Végül Győrbe írt az édesanyjának és az ő közvetítésével vált-hattunk levelet.

Apámat a rokonai meg is látogathatták Kistarcsán. Bennünket a Hortobágyon kezdetben nem, csak az utolsó évben, talán Sztálin halála után. Akkor jöttek látogatók, rokonok. Ignatovicsékat meglátogatta Szevera Margit, aki orvostanhallgató volt. Vele én is beszélgettem. Biztatott, hogy most már talán szabadon engednek bennünket. Reménykedtünk titokban, de nem nagyon bíztunk a szabadulásunkban. Ott úgy bántak velünk, hogy onnan soha nem jöhetünk haza.

A gyermekek igazságérzete. A gyermekek igazságérzete csodálatos, amíg a felnőttek el nem rontják. Elvittek bennünket a Hortobágyra, ott voltunk. Amiután lehetett írni, írtam haza. Nagyon sokan nem válaszoltak, pedig

azt reméltem, hogy kiállnak mellettünk. De az én általános iskolai barát-
nőimre a mai napig meghatódva tudok gondolni. Együtt jártam Gömböcz
Mártával, az igazgató lányával, Buzelka Zsuzsával (jelenleg Majláthy
Györgyné), Tóth Idával, aki most a 2-es számú általános iskolában tanár-
nő. Tőlük kaptam csomagot. Nem a felnőttektől. Nem azoktól, akik olyan
„nagyon sajnáltak” bennünket. A csomagban hazuról ellopkodott négy kis
szalonnadarab volt, szappan, dió, két-három szem alma. A csomagot a szü-
leik tudta nélkül, titokban adták fel. Levelet is írtak bele. Zsuzsa azt írta
a levélben: *„Ha megkapod a csomagot, majd úgy írnád a levélben, hogy a
szüleim ne tudják meg, mert akkor nagyon kikapok.”*

Igy fejezték ki az együttérzésüket. Ők jól tudták, hogy mi nem vagyunk
bűnösök. Soha nem fogom ezt elfelejteni nekik. Nem annak örültem, ami
a csomagban volt, hanem annak az együttérzésnek, amit ez a csomag ki-
fejezett. Meg ahogyan azt összeállították.

Én virágnyelven megírtam, hogy megkaptam. De csak annak írtam, aki-
nek a szülei megengedték a levelezést. Mert nem nagyon örültek a szülők,
sőt volt aki kifejezetten megtiltotta a lányának, hogy nekem levelet írjon.
Egy kicsit mindenki félt tőlünk még akkor is, amikor hazajöttünk.

Mulatságok. Néha módot találtunk szórakozásra is, hiszen fiatalok vol-
tunk. Táncoltunk is. Halálosan fáradtan hazamentünk a munkából, a la-
vórban hideg vízben megmosakodtunk, felvettük a hazuról hozott kis nyári
ruhánkat és mentünk táncolni.

Egy baranyai fiú, Linding Ferci elhozta a tangóharmonikáját. Ő szol-
gáltatta a zenét Kaposi Pistával, aki hegedűn játszott. Amikor meghallot-
tuk, már mozgott a talpunk. Én ugyan tizenöt éves voltam, még nem tud-
tam, csak keringőzni. Azt megtanultam az általános iskolában az osztály-
társaktól. Más táncokra is megtanítottak a fiúk. Nagyjából annyi fiú volt,
mint lány.

Amikor meghallottuk a zeneszót, indultunk táncolni valamelyik barakk
clé. Odajöttek az öregek is, leültek és néztek bennünket. Egy kis időre ők
is megfeledkeztek a gondjaikról, bajukról, amikor látták, hogy mi vígan
vagyunk.

Nem tudom, hogy volt erőnk a táncra, olyan fárasztó munka után, de
táncoltunk.

Borzastanyáról Mihálybalmára. Odaérkezésünk után egy vagy másfél
évvél építeni kezdték a karcagi repülőteret. Akkor átköltöztettek bennünket
a Borzastanyáról Mihályhalmára. Ez Nádudvarhoz tartozott. Nem Nagy-
ivánhoz, Nádudvarhoz volt közelebb. Ott vályogból épített házakban lak-
tunk. Mi vetettük a vályogot, amikor az megszáradt, abból házakat építet-
tek nekünk. Minden házban két szoba volt, benne hatan laktunk. Családunk
Kovalovszkyékkel egy szobába került, mi négyen voltunk, ők meg ketten. A
szobában nekik is, nekünk is egy ágyunk volt és egy tűzhelyünk. Ez nagy
dolog volt, mert addig télen is fűtetlen helyiségben aludtunk. A két szobát
elválasztó előszobában építettek egy kemencét. Ez mindkét szobát fűtötte.
Rizsszalmával tüzeltünk, meg amit lopni tudtunk: kukoricacsutkát, egye-
beket.

Amíg a házak fel nem épültek, Mihályhalmán is istállóban laktunk. A
nagy betonistállóban a baranyaiak laktak, mi hatvaniak a szénatárolóban.
Ignatovicséknak és Illéséknek „előkelő” hely jutott, a silótároló. Ez egy

magasabban kiképzett üreg volt, amelynek a tetejét bedeszskázták. Így aztán ők magasan laktak, mi pedig lent. Nekünk volt hálószoabaágyunk, abban aludt a nagymamám, közepén én és anyukám, nagyapámnak meg egy vaságy volt beállítva mellénk.

Innen költöztünk aztán abba a bizonyos vályogházba.

Enyhébb szelek. Rádiót nem hallgathattunk. Igaz, nem is volt rádiónk, villanyunk sem. (A táskarádiók akkor még nem voltak divatban.) Az egyik rendőrtől tudtuk meg márciusban, hogy „*meghalt Sztálin elvtárs, nagy gyász van!*”

Mi reménykedve mondogattuk: – „*Hátba lesz valami változás. Hátba újra tárgyalják az ügyünket, hátba történik valami!*”

Annyi már akkor megváltozott, hogy eljöhettek hozzánk látogatóba hozzátartozóink. Már akinek volt közvetlen hozzátartozója. Mert bizony nekünk nem volt.

Korábban hivatalosan nem engedélyezték a látogatást, legfeljebb egy-két bátor és élelmes családtag vállalta a veszélyt és jött el titokban látogatni. Ekkor azonban kihírdették, hogy jó munkánk jutalmául hívhatunk látogatót. Aki tudott hívott, de bizony sokan nem mertek eljönni, mert attól féltek, hogy csalás az egész, őket is ott akarják fogni.

Az én másik nagymamám igen idős volt, ő ezért nem vállalkozott az utazásra. A nagynéném pedig dolgozó nő volt, az akadályozta, hogy meglátogasson de nem is merete elhozni a hűgomat, mert félt, ismét ott fogják. Anyukám pedig nagyon szerette volna látni.

Talán egyszer mégis elhozta Mutti Katinkát azon a nyáron, amikor már suttogták, hogy szabadon fogják bocsátani azokat, akiket ítélet nélkül tartanak fogva.

Szerették az állami gazdaságban a hatvaniakat, mert nagyon dolgozók voltunk. Egyszer jött Szatmári Sanyi bácsi, az állami gazdaság igazgatója és azt mondta: most már ő is meri mondani, hogy hazaengednek bennünket. Ez augusztus első napjaiban volt. Ekkor már Gyulai Sanyi, a főagronómus is mondta, hogy talán, talán most lesz valami.

A szabadulás. 1953-ban engedtek haza bennünket. Szabadulásunk nem egyszerre, hanem fokozatosan történt. Először öt családot engedtek haza, ezek között voltunk mi is. Talán azért történt így, mert velünk volt a két nagyszülő, akit még a többieknél is jogtalanabban hurcoltak el, hiszen rájuk vonatkozóan még kitelepítési határozatot sem hoztak annak idején.

Augusztus tizenkettedikén kijött egy bizottság. Ez megvizsgálta a hatvaniak ügyét. Először csakis a hatvaniakkal foglalkoztak. Az első csoportba belekerült még, ha jól emlékszem, a háromgyermekes Balázsné, a többieket nem is tudom megnevezni.

Én kinn dolgoztam a libatelepen, amikor jött egy lovas rendőr. Azt hittük, a szokásos ellenőrzést végzi, de azt mondta: – „*Na, Ildikó! Csomagoljon, mert megv bazi!*” – „*Ne bolondozzon! Nincs énnekem kedvem viccelni.*” – De ő csak bizonygatta, hogy komolyan beszél, még papírt is tud mutatni. Én azonban azt mondtam, hogy papírt mindenki mutathat, akkor sem hiszem.

Mikor azonban tényleg megmutatta, láttam, hogy nem tréfál, mert rá volt írva a hivatalos iratra: anyuka, a két nagyszülő és én mehetünk haza. Amikor megilletődöttségemből magamhoz tértem gyorsan összekaptam

a holmikát. A többiek, az internált munkatársak irigykedve néztek rám. El voltak keseredve.

Popovics Sanyi bácsi, nádudvari szabad ember volt a libatelep vezetője azt mondta nekik: – „*Na lányok! Vágjanak le két kis süldő libát, megenge dem! Búcsúztassák el Ildikót!*”

Én azonban abból már nem ettem, mert rohantam befelé a szállásra. A többiek is érezték már az enyhülést, bár a bizottság nem engedett mindenként egyszerre szabadon, az őszi munkák kezdetén voltunk, erre is tekintettel voltak. Szerették volna, ha a gazdaság nagyobb része zökkenő nélkül el tudja végezteni a betakarítást, ezért csak részletekben engedtek haza bennünket. Először tehát a hatvaniakat, mert velünk nem voltak ott a családfők. A hatvaniak közül először a mi családunkat és Balázsnét, akinek három kisgyermekke volt.

Egy-egy csoportba négy-öt családot soroltak be. Tudomásom szerint szeptember elejére hazajött az utolsó hatvani is.

Először megfagyott körülöttünk a levegő. A többiek azt hitték, hogy nem fognak mindenként elengedni csak bennünket. Mi még ott voltunk amikor újra jött a bizottság és kijelölte a következő négy-öt családot. Akkor meg a baranyaiak néztek ránk görbe szemmel, mert azt gondolták, csak a hatvaniakat engedik el. Később megtudtam, a minket meglátogató igazgatótól, és agronómustól, hogy őket is hazaengedték utánunk. Ők októberben szabadultak. Az egyik baranyai fiú írt is nekem október 23-án, hogy most indul haza, majd meg fog látogatni.

Hazatérés. Családunk a Hortobágyról Tiszafüredre ment szabaduláskor. Ott lakott az édesanyám öccse, nagybátyám. Nem tudtuk, hogy Hatvanban mi van, hogy van. A többiek is oda mentek, ahová tudtak.

Az állami gazdaság adott egy traktort, egy vontatót. Ez augusztus 15-én érkezett meg, akkor indultunk el Tiszafüredre és ott maradtunk néhány hétig. Közben anyukám hazajött Hatvanba megnézni, hogy mi a helyzet itthon. A lakásunkban két rendőrcsalád lakott. Ők azt mondták, hogy onnan ők ki nem mennek. Nekik is lakni kell valahol. Legfeljebb akkor, ha keresünk és adunk nekik másik lakást.

Mi lesz velünk? Végül is a nagyapám testvére ajánlotta fel, hogy költözzünk hozzájuk, a szomszédba. Pedig akkor ott lakott még nála az özvegy lánya és az unokája is a férjével. Nem tudtak máshol helyet biztosítani nekünk, csak egy üvegezett verandán, meg az előszobában. Nagyapának a konyhába tettek egy ágyat. Hogy ne legyünk olyan sokan, én két hétre Pestre mentem a nagynémhez, Muttikához, oda ahol Katinka élt. Két hét múltán azonban visszajöttem. Szeptember harmadikán vagy negyedikén hazaérkezett apukám is Recskről.

Édesapám, édesanyám és a világ. Édesapám többször mondta, hogy talán az életét köszönhette Kiss Miklósnak ott, Recskén, mert gyakran előfordult, hogy éjszaka titokban kenyeret dugott a takarója alá. Neki úgymódjában volt hozzájutni többletélelemhez. A szabóműhelyben dolgozott és ha ruhát igazított, javított az ávósoknak vagy a szakácsoknak, akkor azok ennivalót, cigarettát adtak neki.

Elmondta, hogy még az élelemnél is többet jelentett neki a lelki segítség, amit Kiss Miklóstól kapott. Megerősödött benne az emberségbe vetett hite.

Kiss Miklós bácsi eredetileg szabó volt. Amikor Recskre került, kiderült, hogy ő szabó, hát szabóskodott. Javítgatta, igazgatta az ávosok, a fegyőrök ruháit is. Ennek révén jobb ellátásban részesült. A konyhaiak pluszkáját adtak neki. Ebből ő mindig juttatott apukámnak is.

Apukám Recsken erdőirtáson is dolgozott. Fákat vágtak ki, amelyekből bányafát készítettek. Soha nem beszélt arról, hogy megvették volna. Lehet, hogy csak büszkeségből, de nem beszélt. Pedig később mondtam neki: – „*Felnőtt vagyok már, elmondhatod nekem, ha megtörtént.*” Mindig azt válaszolta, nem verték meg.

Kérdeztem azt is, hogyan szenvedett ott balesetet. Elmondta, hogy rönköt vittek egy társával a hegyoldalra az erdőben. A társa megcsúszott az avaron és a rönk keresztül gurult apukámon. – Kiss Miklós bácsi mesélte, látta, amint apukámat egy fasaroglyán vitték, a feje akkora volt mint egy vödör. Egy hónap is eltelhetett, miután újból munkába állt.

Apukám nem tudta mi történt vele. Csak gondolta, hogy rabkórházba vihették. Egy hónap múlva is fájt még a feje, amikor visszakerült. Könnyeb munkára osztották. Szabadulása után is mindig fájlalta a fejét.

Apukám a szabadulása után rögtön megpróbált a vasúthoz visszakerülni, de ez nem sikerült, ezért Petőfibányán helyezkedett el.

Recsken együtt volt Csaplár Péterrel, aki a szabadulás után hamarosan visszakerült a szakszervezeti mozgalomba valami magas vezetői beosztásba. Ő nagyon sokat segített neki abban, hogy megkapja az ötezer forint juttatást. Ezt a kártalanítást vagy segélyt a hatvaniak közül először apukám kapta meg – Csaplár Péter segítségének köszönhetően, aki elkérte tőle az iratokat és intézte az ügyét.

Kapott apukám egy igazolást is arról, hogy bírósági tárgyalás és ítélet nélkül volt a személyi kultusz idején elhurcolva és, hogy ezért sem neki, sem családjának semmi hátránya nem származhat.

Ezt az iratot 1962-ben kapta, amikor a nyugdíjazására sor került. Ennek alapján a harmincnégy hónapját beszámították a vasútnál töltött szolgálati időbe és a nyugdíja kiszámításakor munkaviszonynak minősült. – A rehabilitálása eredményeképp visszavették a vasúthoz, visszakapta vasúti rangját, de a korábbi beosztásába soha nem helyezték vissza, hanem alacsonyabb munkakörben dolgozott, raktárnokként, nyugdíjaztatásáig. 1962. december 31-ig.

Nem sokáig élvezte a nyugdíjat: 1963-ban fokozódott a fejfájása. Megállapították, hogy vércukoregyszáma megromlott. Befeküdt a MÁV-kórházba kivizsgálásra, de még a vizsgálat idején – tíz nap múlva – meghalt. A boncolás során megállapították, hogy az agyában tyúktojás nagyságú daganat volt. Nagyon valószínű, hogy ez a recski táborban elszenvedett baleset következménye – nem tartotta kizártnak maga a boncoló orvos sem.

El lehet képzelni, hogy egy konyhában milyen zsúfoltan laktunk. Anyukám nem akart ebbe belenyugodni, ezért elment a tanárházára lakást kérni. Közben a rendőrök is megengedték, hogy a saját házukban a nyári konyhába beköltözzünk. Innen kirakták a szemet, mert addig szeneskamrának használták. Mi ennek is megörültünk, mert úgy éreztük magunkat mint a mesében farkas: nem baj, ha nem is engedtek be a lakásba, de legalább a féllábunkat betehettük. Ettől kezdve a szüleim a nyári konyhá-

ban aludtak, én pedig a nagyszülőkkel a szomszédban, a testvérük házában.

1956 első felében kaptak egy lakást a szüleim a Rákóczi úton, ahová is az egyik rendőrcsalád költözött ki, anyukámék pedig be tudtak költözni az egyik kisházba. A másik rendőr '56 miatt úgy megijedt, hogy a családjával együtt hazament Boldogra. A lakásban csak egy zsák holmit hagytak. Anyukámék gyorsan beköltöztek a helyükre. A zsákot levitték a nyári konyhába. – Amikor rendeződtek a dolgok, jött a rendőr, hogy vissza akar költözni, de anyukámék nem engedték, hiszen elvitte minden bútort. Legalább a nyári konyhát kérte, de a szüleim már azt sem engedték át nekik.

Közben ugyanis az államosított házunkat visszaadták saját tulajdonba azzal a kikötéssel, hogy bele költözködhetünk, ha a lakónak lakást tudunk szerezni. Úgy érveltek a szüleim, hogy a lakó, a rendőr közben szerzett magának lakást Boldogon, tehát ők joggal vették birtokba a házukat.

A szomszédok, az ismerősök mondogatták nekünk, hogy a lakásunkból kik vitték el az itthon hagyott bútort és egyéb értékeket.

Anyukám a nagymamával el is mentek két helyre, hogy visszakérjék. Apukám nem akart elmenni. Mikor megismerték a konyhabútort az egyik hatvani illetőnél, az azt mondta: *nem adja vissza, mert ezt Rákosi elvtárs adta neki.* A másik azt válaszolta: *neki ezt a párt adta, ez őt illeti, nekünk már semmi közünk hozzá.*

Mi nem akartunk ellentétet szítani. Nem fordultunk hivatalos helyre támogatásért. Apukámnak az volt az elve, hogy nem kell követelőzni, nem kell gyűlölködni. Édesapám, mint mondtam, nem korábbi beosztásában, hanem alacsonyabb munkakörben dolgozott, raktárnokként nyugdíjazásáig, 1962. december 31-ig.

Édesanyám az internálás előtt a háztartásban dolgozott, de hazatérésünk után az Utasellátó Vállalatnál helyezkedett el. Pénztáros, majd felíró, végül az irodában adminisztrátor volt. Onnan ment nyugdíjba, de a nyugdíjat nem érte meg. Már a nyugdíj előtti szabadságát töltötte, amikor szívtrombózisban meghalt.

Korai halálában biztosan közrejátszottak az átélt szörnyű idők.

Én és a világ. Mielőtt elhurcoltak volna, a cukorgyári sportegyesületnek voltam a tagja. Nagyon szerettem kosárlabdázni. Amikor hazajöttem, rögtön megkerestek. Fazekas Zsigmond hívott a csapatba és ennek révén munkára is alkalmaztak 1954 júliusában.

Amikor hazajöttünk, azt tapasztaltuk, hogy az emberek félnek tőlünk, félnek a velünk való kapcsolattól. Nem nagyon akartak alkalmazni bennünket. Én is kénytelen voltam a Mátravidéki Erőműben munkát keresni. Apám azt mondta ugyan, hogy maradjak itthon, most már ő dolgozik, el tud tartani. Én azonban nem akartam ilyen kényéren élni, nem akartam eltartott lenni. Megőrültem volna, ha nem dolgozhatok. Ezért aztán egy hónapig kijártam Hatvanból az erőműhöz, műszakban dolgozni.

Rozmaring Pista bácsi a kettes számú általános iskolában tanított. Engem jól ismert. Nemcsak azért, mert én is abba az iskolába jártam, hanem azért, is, mert a közelükben laktunk, a lánya barátnőm volt. Szabadulásunk után ő sem nagyon mert beszélgetni velünk, de egy este átküldte hozzánk a feleségét, Blanka nénit. Ekkor már Pista bácsi a belvárosi egyes számú álta-

lános iskola igazgatója volt. Blanka néni elmondta, hogy az egyes számú iskolában szeptemberben indult egy „irodai” szakiskola és ugyan most már október van, de Pista bácsi megengedné, hogy pótlólag beiratkozzam. Ha ezt elvégzem, lehetek gyors- és gépíró.

Ez nagyon nagy dolog volt. Mi akkor igen el voltunk szokva a világtól. Tiszafüreden anyukámmal például elmentünk a strandra úgy, hogy egy fillért nem vittünk magunkkal. Elszoktunk attól, hogy ha szórakozni akarunk menni valahová, akkor jegyet kell váltani. Hónapokig kerestük a helyünket a világban.

Ajánlották nekem, hogy menjek fel Budapestre a nagynénémékhez és legyek taxis, mert ott nem nézik a múltamat, vagy legyek esztergályos, mert most azokra nagy szükség van.

Ebben a helyzetben kaptam Rozmaringéktól az ajánlatot. El sem lehet mondani, mennyire megörültem. Előkerestem az általános iskolai bizonyítványomat. Szerencsére meg volt, mert mielőtt elvittek volna már a vegyipari technikumba beiratkoztam. Felvettek, hisz az általános iskolában is nagyon jó tanuló voltam, majdnem végig kitűnő, csak hetedikes koromban volt egy hatosom. Akkor a hetes volt a legjobb érdemjegy.

Az elhurcolásunk után a vegyipari technikumban egy féléven át visszavártak, az első osztályban hiányzóként tartottak számon. Az osztálytársak emlékeztek rám. Bartos Tünde, egy másik osztálytársammal együtt kikerestették az iskola irattárából a bizonyítványomat, három év után.

Az „irodai” szakiskola miatt kénytelen voltam az cröműtől megválni, mert ott nem biztosították a tanuláshoz az időt. Elvégeztem az iskolát, gyors- és gépíró lehettem volna, de adminisztrátornak alkalmaztak a cukorgyárban.

1954-ben beiratkoztam az esti gimnáziumba is, de olyan nagy volt a lemorzsolódás, hogy beszüntették a tanítást.

1955-ben férjhez mentem. Azután iratkoztam be Budapesten a Teleki Blanka Közgazdasági Technikum levelező tagozatára. Egy héten kétszer kellett utaznom. Kaptam utazási kedvezményt a vasúttól. Sikeresen leérettségiztem úgy, hogy egyetlen négyesem volt, a többi mind jeles. Ajánlották, hogy iratkozzam be a közgazdaságtudományi egyetemre, de akkor már megszületett a kislányom. A cukorgyárban még inkább a szakmai továbbképzést igényelték. A munkámat elismerték. Jelenleg az értékesítési osztály vezetője vagyok. A főnökeim bíznak bennem. Párttag nem lettem, mert sokáig másodrendű állampolgárnak éreztem magamat, de a szakszervezetben sok társadalmi munkát végzek. Nagyon igaz az a megállapítás, hogy a kitelepítettek sokáig másodrangú polgároknak érezték magukat, egyesek még a mai napig is. Kell, hogy az egész társadalom tudja: Ezek az emberek ártatlanok voltak! Ezt le kell írni és ki kell mondani.

Különösen abban az időben, amikor hazajöttünk, nagyon sokan gondolták és ki is mondták: „*Valamit biztosan elkövettek ezek az internáltak, ártatlanul, ok nélkül biztosan nem vitték volna el őket, egyébként nem kerültek volna oda.*”

Mi ott Hortobágyon becsületesen dolgoztunk, amivel kivívtuk a vezetők elismerését. A szabadulásunk után meglátogatott bennünket Hatvanban Szatmári Sándor, az állami gazdaság igazgatója. Megvárt a cukorgyár előtt, ahol akkor dolgoztam és azt mondta: – „*Illdikó! Én eljöttem*

megnézni, hogy megtalálta-e a helyét. Ha itt nem tud beilleszkedni a társadalomba, én szívesen alkalmazom szabad dolgozóként is az állami gazdaságban”.

Személyes ismerősöm volt Szabó István is, a TOT elnöke. Akkor brigádvezetőnk volt Nádudvaron. A szabadulásunk után nem sokkal eljött a Hatvani Cukorgyárba répaügyben, mint a Nádudvari Vörös Csillag Mgtsz elnöke. Megkérdezte az igazgatónkot, hogy nem ismer-e egy Vásárhelyi Ildikó nevű lányt. Mondták neki, hogy itt dolgozik a szomszéd irodában.

Eljött utánam a Hortobágyról egy Adorján nevű agronómus is. Elmondta, hogy én mindig nagyon tetszettem neki, de nem mert nekem udvarolni. Nem volna-e kedvem visszamenni agronómusfeleségnek Mihálytanyára? Válaszul bemutattam neki a völegényemet.

Ezek az emberek becsültek bennünket a munkánk után, de tartottak is tőlünk.

Kapcsi Pistával is találkoztam vagy húsz év múlva. Nekik Mohácson volt kocsmájuk. Cigány fiú volt, de nagyon dolgos családból. Maszek kiskocsmájuk volt eredetileg. Amikor találkoztam vele, pincér volt egy nagy dunántúli szállodában.

A közelmúltban egy nyilvános összejövetelem elhangzott, hogy az elhurcolásban vétkecsket meg kell büntetni. – „Szemet szemért, fogat fogért”. – Az ilyen követeléseket nem az internáltak hangoztatják, hanem a fogadatlán prókátorok. Az internáltak nem akarnak bosszút állni. Ma már különösen nem, de régebben sem. Ha akartuk volna, 1956-ban ott lett volna az alkalom.

1956-ban jöttek apukámhoz olyanok, akiket nem internáltak, mondták neki: – „*Gyere Jánoskám, most jön a mi időnk!*” Ő azonban azt válaszolta: – „*Én erre nem vagyok partner. Én nem akarom a régit vissza. Én nem akarok senkin bosszút állni.*”

Amit elmondtam, igyekeztem elfogulatlanul elmondani. Harmincnyolc év telt el azóta. A sorsom alakulhatott volna jobban is, de így is meg vagyok elégedve. Jó munkahelyem van, jól érzem magam, ott szeretnek, megbecsülnek, de úgy érzem, sokkal többre lettem volna képes. Nem volt lehetőségem egyetemen tanulni. Az egészségem sem a legjobb. Gerincbántalmaim vannak.

A jó családi élet sokmindenért kárpótol. El kell felejtetni a sok rosszat. Lehet, hogy lesznek, akik nem látják olyan komornak az elmondottakat, mint amilyen az a valóságban volt. Ebben biztosan közrejátszik az, hogy én akkor tizenöt-tizennyolc éves voltam, amikor az ember sokkal bizakodóbban látja a világot, könnyebben elviseli a nehézségeket, szenvedéseket.

- V É G E -

NÉMETI GÁBOR